

Wollman, Frank

Slovanské literatury

In: Wollman, Frank. *K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské*. Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, 1936., pp. 47-77

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/126608>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

východoevropská nebo středoevropská v určitých hranicích je fikcí. Jednou z příčin a druhdy také cílem této mezislovanské fluktuace slovesných struktur je soudržnost a sounáležitost slovanských národů v tom širokém smyslu, jak bylo o ní právě jednáno. Některé podrobnosti uvedu dále.

III. Slovanské literatury.

Po pohledu do zajímavé polemiky vrátíme se zase k Bittnerově kapitole „*Die slavischen Literaturen*“ (l. c. 242). Na jejím počátku B. uvedl tři důvody, proč se slovanské literatury neuplatnily hned od počátku mezi evropskými národy (srov. nahoře str. 18). Podle toho, co jsem uvedl v předchozí kapitole, nemohu se stanoviska literárněvědného souhlasiti plně ani s jedním důvodem. 1. Především není zcela pravda, že evropská kultura vyrostla ze tří kořenů: antiky, křesťanství a nordicko-germánského „Wesen“. Složky, jak je uvádí B., nejsou ve skutečnosti koordinovány: pojem mediterranní kultury spojuje antiku a křesťanství, tomu je podřazena nejen plemenná složka germánská (v termínu „nordisch-germanisches Wesen“ vidím odraz nevědeckého rasismu), ale také plemenná složka románská v kultuře západoevropské (nikoli vůbec evropské); v celoevropské kultuře je tu ještě plemenná složka slovanská. Tedy ani to, co Pfitzner jmenuje „antik-abendländische Kultur“, nedá se charakterisovat tak, jak dělá Bittner, tím méně to, co Pfitzner nazývá „antik-abendländische Hochkultur“. Je zjevná disparátnost představ „vysoké kultury“ (antiky a křesťanství) a nordicko-germánského bytu. Literární vědec a ethnolog může termínu „nordisch-germanisches Wesen“ rozuměti jen jako ethnografickému plemennému substrátu v historickém vývoji, tedy jako „bytu“. „Hochkultur“ vysvětlena sociologicky znamená toto: vedoucí třídy dosavadních barbarů přejímají kulturu mediterranní od vedoucích tříd rozpadajícího se imperia, tedy zároveň s jeho administrativou a třídními zájmy vedoucí třídy. Kulturní varieta vzniká uplatněním plemenného bytu, jehož nositelem jsou zejména ovládané třídy. Už tedy v samém vzniku každé národní variety kultury středozemské je sociální dynamika protikladů, která by se mohla vyjádřiti takto: čím více „vysoké kultury“, tím méně plemenného substrátu ethnického, čím více „vy-

soké kultury“, tím konsolidovanější je třída vedoucí, tím méně vlivu má ovládaná masa lidová. Víme, že plemenné masy germánská a románská počínají žít kulturním a státním životem v našem evropském smyslu až v zásahu a ovzduší mediterranní kultury. Tentýž případ je u Slovanů později. Toto zpoždění příchodu Slovanů v okruh mediterranní kultury je historický fakt, známý a uznaný ve svých důsledcích. Jedním z důsledků je ovšem to, že národové románští a germánští mají značný náskok kulturní a státní; jiným důsledkem je však také to, že národové románští a germánští počínají se dříve diferencovati z plemenné masy, kdežto Slované proti nim udržují déle původní stav.

Bodem 2. přináší B. názor, že Slované, ležící na hranici mezi latinsko-germánskou a řecko-byzantskou kulturou, byli rozpolceni ve dvě části. Ukázal jsem již, že se stanoviska struktur literárních nelze mluvit o rozpolcení. Ostatně tomuto názoru, který formuluje B. spíše právněpoliticky než kulturněhistoricky, odporují sami historikové němečtí, zejména Pfitzner. Je příznačné pro B., který je přece také literárním historikem, že právněpolitické perspektivy mu zde právě převážily perspektivy literární. Ukázal jsem, že dvojpólovost mediterranní kultury objevila se až v jejím druhém stadiu, až za jejího působení v životě vzniklých z ní národních variet. Zde nalézám jeden z důvodů malého uplatnění slovanských literatur v koncertu evropském: variety slovanské byly příliš svérázné (tak hned písmo, bohoslužebný jazyk byly odlišné od latinského a řeckého písma, latinské a řecké bohoslužby mediterranní kultury). Ve varietách slovanských také se uplatnila více lidová masa než ve varietách germánských. Proto společný plemenný substrát nebyl tolik u nich rozlišován „vysokou kulturou“, jako na západě.

Třetí bod Bittnerův je nejbližše pravdě a zase je jí nejvíce vzdálen. Je pravda, že slovanské národy byly brzděny „cizím navrstvením“, germánským ze západu, tatarským z východu a tureckým z jihu příliš dlouho v kulturním dění. Ovšem třeba by bylo k tomu dodat, že to bylo brzdění kulturního dění, zejména kulturního dění v mocenském, expansivním, právněpolitickém smyslu, tedy zejména brzdění dosavadních horních representačních vrstev s důsledky, plynoucími z toho pro celý národ a stát; v tom by se malé uplatnění slovanských literatur v koncertu evropském mohlo spatřovat. Ale ne-

správné je viděti takto „brzdění v kulturním dění, organicky tryskajícím z vlastního „Volkstum“ a z hodnot v něm ležících“. Právě cizí politickostátní navrstvení mělo pro lidový národní byt (a tak snad také zde Bittnerovu „Volkstum“ je rozuměti) také následky dobré: svědčí o tom vznik veliké epiky ruské, jihoslovanské, formace lyriky u Slovinců i u Čechů.

Zde je disparátnost mezi právněpolitickou koncepcí a vertikálními fakty ekonomicko-sociálními, se kterými souhlasí i fakty literárněvědné¹. Regenerace celého lidového bytu u všech Slovanů, státotvorné tendence, bránící rozpadu v kmeny, nová úloha orthodoxie a samoděržaví (t. zv. turkotatarský rys podle evrasijské teorie), na Balkáně kromě toho za tlaku islamu a Porty nové sjednocování slovanského křesťanstva atd., to byly také následky t. zv. porob. Nelze tedy poroby a „Volkstum“ jen tak jednoznačně spojovat, jak dělá Bittner. To, co nazývá B. navrstvením germánským, je prostě zničením národního bytu, odnárodněním a přivtělením k německému národu, jak to dokazuje ještě dnes úřední rozkaz, daný Lužickým Srbům: musí být „Deutsche wendischer Sprache“. V porobě mongolské a turecké náboženství a rasa byly přehradou a ochranou hlavně pro Slovany.

Ale naproti tomu je jisto, že stálý boj o státní samostatnost u západních Slovanů proti Němcům, a později i proti Maďarům, ztráta samostatných států na jihu až do nové doby, tatarská poroba na Rusi a stálý boj pak proti Asii, celá tato dynamika boje a obrany projevuje se v soběstačnosti a tendenci literatur slovanských, tendenci tu národní, tu slovanské, tu sociální, jak už o tom byla řeč zde i jinde². Uvážíme-li složité faktory společenské a hospodářské při literární komunikaci, zejména to, jakým činitelem jsou tu privilegované vrstvy šlechtické a buržoasní v minulosti, přesvědčíme se ihned, že se otázka nepronikání slovanských literatur na západ nedá vysvětliti mystikou „volkstumu“, kam Bittner vše přímo i nepřímě svádí. Je u Slovanů celkem jiná společenská struktura; tam, kde je podobná struktura, jako u západních Slovanů, vrstvy privilegované se odnárodňují. Je to *circulus vitiosus* zápasu

¹ Srov. Slovesnost Slovanů, str. 52, 61 a j.

² Srov. Slovesnost, zvláště str. 232 a n.

o samostatnost, etatismus, nikoli o „Volkstum“. Každý ví, že národnost je spojena mnohonásobně s etatismem (positivně i negativně), ale právě v nástupních formách mediterranní kultury je to třeba rozlišovat v měnlivých společenských strukturách.

Pak se nesmí zapomenouti, že aktualitu světovou dědí latinské a germánské literatury po mediterranní kultuře a že moře je tím kouzelným impressariem jejich světovosti, zatímco slovanské literatury bijí na svém kontinentálním teritoriu, ohroženém ze západu i z východu, boj o samu existenci. Politická převaha je za té situace přirozeně na západě a to znamená možnost vzniku uměleckých hodnot. Literatury slovanské jsou po výtece tendenční. Ačkoli světová literatura neznámá vždy nejhodnotnější literaturu, přece jenom lze připustiti, že se v ní umístí aspoň dodatečně tvary významné umělecky. Slovanské literatury nepochybně mají méně uměleckých hodnot, významných nadmírně a naddobově.

Změnilo se mnoho v přítomnosti běžící a nedávné proti minulosti? Ještě dnes platí zásada „slavica non leguntur“. Ještě dnes v různých variacích zaznívá Mommsenova výzva o rozbíjení slovanských lebek a „Slaven sind Sklaven“¹. Že to nepřispívá k interese čtenářské obce o slovanskou knihu, je na bílé dni. Ostatně Goethe ještě zápasil o uznání v světové literatuře, světovost samé německé literatury není tak stará. *Ovšem z toho plyne ještě jiný důsledek: dokud bude platit pro germano-románský západ heslo „slavica non leguntur“, dotud bude zde jeden z externích důvodů pro jejich vzájemnost, zvláštní slovanskou slovesnost. K tomu se ještě vracíme.*

I ve vlastních methodických knihách a studiích komparativního studia uplatňuje se tato negativní zásada. Od Brunetiéra, který v kontaktu hlavních evropských literatur nezařadil žádnou slovanskou, až po příručku Tieghemovu, která je tak chudá na slovanská fakta, tedy právě během třetiny století, plné celé generace poslední,

¹ V článku Slaveni u Hitlerovoj knjizi Mein Kampf v slavonkobrodském měsíčníku Savremeni pogledi 1936, zejména v kapitole Slaveni kao niža rasa (str. 165) seznamuje I. Cv. Jugoslávky s názory Hitlerovými na Slovany. Nejhůře podle něho dopadli Poláci. Hitler o nich praví, že kdyby byli germanisováni, že „by kompromitovali svou méněcenností vznešenost a důstojenství německého národa“.

kteřá měla tak značný podíl na vyvinutí komparativního badání, je stále zanedbávání slovanských literatur a vykonaného už zde komparativního studia. Toto zanedbávání je přičísti především na vrub organisátorů literárního života a sem v první řadě náležejí spisovatelé sami spolu s kritiky a literárními vědci, teprve v druhé řadě nakladatelé. Hromada čtenářské obce bez této organizační nadstavby je celkem pasivní a dá se vést. Jinými slovy: na západě Evropy delší dobu schází právě vědomí světověliterární. Dnes světověliterární vědomí reprezentuje Sev. Amerika. Poměrně nejvíce vykonala v poslední době Itálie pro poznání slovesného světa slovanského. Je to kus dobré tradice středozemské kultury a jistě také vliv katolicismu, který po ztrátách na západě Evropy obrací své síly propagační k slovanskému východu. Je vůbec otázka, zda se právě vědomí světověliterární nevytváří dnes spíše na slovanském východě než na germano-románském západě. Průměrný literát slovanský je vzdělán světově a má k tomu své slovanské plus. Ale nelze to říci o průměrném literátu neslovanském. Až příliš dobře je známo, jak spisovatelé neslovanští jsou v zajetí svých národních kultur (k prospěchu i neprospěchu slovesného umění). Už sám fakt jazykových znalostí je tu ukazovatelem nad jiné průkazným. Tedy příčiny, pro které slovanské literatury nemají náležité místo ve světové literatuře, jsou mnohé. Řekl bych, že nejdůležitější z nich jsou politického rázu. Ale nikoli toho politického rázu, který by se dal vyvoditi z „Volkstumu“ jako protikladu k slovanské soudržnosti.

„Volkstum“ ubírá Bittnerovi do té míry schopnost viděti minulost dialekticky, že rozdíl mezi Slavií na jedné straně a Germanií nebo Romanií na druhé v poměru jednotlivých národů ke skutečné nebo předpokládané nadstavbě duchovníkulturní sice musí připustiti, ale předem už je integrálně hodnotí. „Die romanischen wie die germanischen Völker gingen und gehen ungehindert und unbeschwert den Weg ihrer eigenen, aus ihrem Innersten emporgetriebenen Entwicklung“ (str. 243). Takové antinomie, jaké se jeví hned ve vzniku a ethnickém složení národa francouzského, anglického i samého německého, mu ovšem nesmějí ani napadnout. Že se tu mísí v historické době krev několika plemen, že „Volkstümer“ na sebe narázejí, že někdy geografická poloha je silnější než všecko

ostatní (na př. ostrovní poloha Anglie), že jsou historické příčiny, to je vedlejší. „Das Innerste“ zde jako jinde „Volkstum“ zakryje a vysvětlí à la Bosco všecko. Herder, Hegel a Rosenberg si tu podávají ruku.

Jeho zaujetí ničí nutný historický objektivní klid a dává jeho vývodům subjektivní dynamiku: románské jako germánské národy jsou pestře členěná mnohost (bunt gegliederte Vielheit); dají se zařadit do vyšší jednoty příbuzenství kmenového. Jiné závěry z toho, které by chtěly oslabit svérázné národní bytí a dění, narazily by prý na odpor u jednotlivých národů Germanie a Romanie. „Ein Antasten des einen oder anderen kräftig fortwuchernden Volkstums würde wohl allerschärfsten Widerstand begegnen“ (str. 243). Víme, že to není tak docela pravda, že je také historie pangermanismu a že se také mluví o genu latinské rasy¹. Také ve Walzelově Handbuchi jsou románské literatury spojeny a vypracování některých kulturních a literárních pohybů velmi markantně leckde směřuje k latinskému genu. Není to sice žádné popření národnosti (Volkstum) — a nikdo ji také nemíní popíratí —, ale dokazuje to, že národnost nelze vykládati *jen jednoznačně a jen ze sebe samé*. Případ Romanie a Germanie není ostatně tak docela totožný. I zde by se musilo dialekticky odstínit velmi mnohé ve vývoji národnosti a státnosti. S formulkou mystického „Volkstum“ ani zde nevystačíme, ale zejména toto kriterium nesmíme v našem pojetí přítomným anachronicky klásti do minulosti. A zase případ národů románských a germánských nelze beze všeho jen tak aplikovati na národy slovanské. Je fakt, že Slované většinou ztratili své středověké státy a že se pak problém národnosti u nich vyvíjel jinak než na západě, kde se státnost a národnost prostupovaly².

¹ Dokonce má pomník v Palais-Royal v Paříži. O tom, jak se mínění různí, aspoň jeden doklad. J. Kleiner v Polnische Literatur (Walzelův Handbuch, str. 4) praví: „Man darf von slavischen Völkern nicht in dem Sinne sprechen, wie von den romanischen. Nichts gemahnt hier an das geistige Verhältnis der ‚sorelle latine‘. ‚Romanisch‘ ist ein kulturhistorischer Begriff — das Wort ‚slavisch‘ hat nur für die Sprachwissenschaft und für die Ethnologie einen streng bestimmten Inhalt.“ K tomu se ještě vrátíme.

² Srov. Slovesnost Slovanů, str. 236. Rozdílný význam slova „národ“ dobře ilustruje Masarykův překlad 10. článku Wilsonova: „Národům (peoples) Rakousko-Uherska, jejichž místo mezi národy (nations) si přejeme vidět za-

Aniž B. uvážil tento důležitý kulturněpolitický fakt a jiný důležitý fakt, totiž geografickou polohu Slovanů vůbec a vzájemně zvlášť, přistupuje k vylíčení „panslavistické ideologie“. Nazývá tím „ein Bedürfnis, sich hineinzuschmiegen in die größere Einheit und sein eigenes volkliches Dasein in die größere Einheit hineinzustellen und dadurch zu kräftigen“ (243). Je patrné, že B. vychází zase z anachronické představy hotových už „Volkstümer“ a ta ho vede k nesprávnému chápání poměru národa a slovanské soudržnosti; pravda je, že slovanské vědomí trvalo jako výraz slovanské soudržnosti plemenné a národní bytí z něho také rostlo. Proto se termínu „ideologie“ a „panslavistická ideologie“ sotva může užití pro minulost. Neužil bych ani termínu vzájemnost. Zde se může mluvit jen o projevech citu sounáležitosti (už u Dielse je správně „das Gefühl der Zusammengehörigkeit“, což tlumočil Weingart doslovně a trvám nesprávně jako „spolupatříčnost“). B. také mluví o vědomí kmenové sounáležitosti, (das Bewußtsein stammlicher Zusammengehörigkeit und enger sprachlicher Verwandtschaft). Opakuje, že toto vědomí sounáležitosti bylo živé u slovanských „kmenů“ při jejich vstupu do dějin a že Slované byli od sousedů pokládáni za jednotku. Nezabývá se dále přechodem od „kmenů“ v národy, ačkoli jeho idea „Volkstumu“ by ho měla přivést k zachycení zvláštního případu: měly-li již „kmeny“ slovanské povědomí sounáležitosti, zůstává toto povědomí pravděpodobně i při vývoji národnosti a států a určitým způsobem národní vývoj zabarvuje.

Známé staré příklady literární o vědomí sounáležitosti, počínajíc od Rastislava a Nestora, nemohou být interpretovány jako ideologie a rozhodně ne bez kulturněhistorické atmosféry. Orbini, Gundulić, Križanić, Balbín jsou zase u B. jen jména ve vzduchoprázdném prostoru a představa o barokním slavismu, uniatsky protireformačním unifikujícím proudu, založeném na slovanském povědomí a církevně organisačně promyšleném, se tu vůbec nevybavuje.

Bittnerův náčrt „panslavistické ideologie“, to jest projevů slovanského vědomí, je tak ubohý, že těžko už u slavisty vyvozovati to z neznalosti; spíš soudím na úmyslné skreslení. Popřátí

tolik místa tradici o Čechu, Lechu a Rusu a vynechat projevy slovanského vědomí v unifikačním proudu církevněslovanské vzdělanosti, v husitství, v reformaci husitské a lutherské (ani zmínky o Trubarovi) prostě nelze. Zmínka o kulturní spojitosti česko-polské, jihoslovansko-ruské přece dokazuje, že neběží Bittnerovi jen o vypracování vědomé „panslavistické ideologie“. S tím byl by v minulosti až do Křižaniče brzy hotov, poněvadž zde nejsou ideologie, leč projevy slovanského vědomí, sounáležitosti. Naopak: ideologie jsou importovány a jsou svérázně zpracovány, přetaveny slovanskou soudržností. Zmíní-li se literární historik o staré spojitosti literárně česko-polské, kterou jsem úhrnně nazval feudálně národní¹, musí mu zatanouti na mysli zároveň stará spojitost československo-slovansko-chorvátská; ani zde není nedostatek vědecké sankce také, jakou cituje B. pro most česko-polský. Pojem panslavistické ideologie vypověděl službu Bittnerovi úplně u empirika Dobrovského. Našel by oprávnění u Kollára, jenže by Kollár nesměl být označen jako „romantischer Nachfahre“ Dobrovského. Zde uniká Bittnerovi opět složitá dynamika slovanského milieu; nic neuvádí o polském mesianismu, není zde zmínka o Woroniczovi, se kterým je zejména uvést ve vztah panslavistický mesianismus Kollárův, nejen s německým nacionalismem, nejen s německou filosofií. Obecně slovanský význam polského mesianismu nemůže vypadnout ani z krátkého náčrtu, zvláště když jeho obraz a význam v poslední době je už celkem jasný.

Kollárova slovanská ideologie vyplynula především ze slovanského mesianismu, jak se vyvíjel v organicky souvislém slovanském obrození a jak byl zejména formulován Poláky. Po Dębołęckém, Kollatajovi, Szaniawském a jiných slovanská nota mesianismu se uplatňuje u Woronicze, který je i básnickým vzorem Kollárovým a některých kollárovců (na př. Hollého), a vrcholu dosahuje u rusofila Staszice za království kongresového. Tuto dynamiku slovanského mesianismu polského, záhy pronikajícího k jiným Slovanům a zejména k Čechoslovákům, kteří ji doplňují také svým národním a jinოსlovanským pathosem, obrazí úplně Kollárova koncepce².

¹ Srov. Slovesnost str. 9 a násl.

² Tím také krátce opravuji mínění Weingartovo (ve vydání Kollárových Rozprav o slovanské vzájemnosti XX), jako by „teprve Kollár v celém rozsahu

Také z podzemního proudění tajných spolků v přelomu osvícenství v slovanskou romantiku B. uvádí s aplombem jediný doklad, ale uniká mu mezislovanská důležitost toho proudu a úloha, kterou v něm hrál cit slovanské sounáležitosti v úsilí o novou sociální státnost a národnostní uspořádání mezislovanské. Je jednostranné tvrzení: „Der panslavische Gedanke, der in Rußland zuzeiten bis in die Kreise der hohen Politik hinaufdringt, muß unfehlbar zum Panrussismus werden“ (str. 247). Pravda je, že se druhdy ostře odlišila politika carské vlády a úředních kruhů, leckdy cizáckých, od nálady uvědomělé slavjanofilské inteligence a pravoslavné masy. Zde se může klidně mluvit o slavjanofilství nebo rusoslavismu. Ale od polského povstání a úředního panrusismu nelze udělati jen tak beze všeho skok k neoslavismu. Není mezi tím jen rok 1848, je v tom také založení státu srbského, účinná pomoc Černé Hoře, moskevský sjezd a odtud plynoucí četné soukromé akce, osvobození Bulharů. My víme, jakým činitelem byla tu orthodoxie, známe samoděržavné tendence carismu v zahraniční politice, ale nelze přece všecko zahrnouti v panrusismus. A je zde také austroslavismus. Také neoslavismus formuloval nově a druhdy kriticky mnohé starší ideologie; přecenil politicky ovšem moment sounáležitosti, pro který bylo XIX. století buržoasního nacionalismu a etatismu západoevropského zvláště kritické. Neboť působením buržoasního nacionalismu za politických vlivů západoevropských vyvíjel se nyní zvláště mezislovanský, sousedský antagonismus, který je rubem onoho citu sounáležitosti

myšlenky vyložil historické poslání Slovanstva jako dílo Božské Prozřetelnosti a tím nábožensky posvětil myšlenku slovanské vzájemnosti“. Bylo to už, nehledě k méně významným předchůdcům, u Woronicze (už v některých kázáních a pak hl. Świątynia Sybilli z konce XVIII. st. a později i jinde, tak Hymn do Boga 1805, pak zejména Zjawienie Emilki atd.), u Kołtataje (Uwagi 1808,) u Niemcewicze (Nieszczęścia 1814) a u jiných. První slovanskomesianistický systém je u Staszice; hned v úvaze O statystyce Polski 1807 jsou základní myšlenky, Myśli o równowadze politycznej w Europie 1815 mají už celou historiosofii slovanskou s plánem Prozřetelnosti a s obecnou federací, Ród ludzki z 1792 až 1820 je už celé humanitní a slovanské evangelium, jehož hlavní myšlenky, apoliticky traktovány, se vracejí u Kollára, dále u Brodzińskiego, zvláště dobře známého u Čechoslováků, (Widzenie na górach Karpackich 1821, O klasycznosci i romantycznosci 1820); atd. Srov. J. Ujejski, Dzieje polskiego mesjanizmu (1931), zejm. str. 69, 95, 143, 159 a násl. Tam i bohatá starší literatura.

(srov. Slovesnost 233) kromě ovšem vlivu jiných příčin, jako zejména dokončujícího se procesu národně individualizačního, sociálního a státo-
tvorného. Že však býval ten antagonismus způsobován také a hlavně
z vnějšku zásahy západoevropské politické a třídní struktury, ukazuje
příznivé řešení problému ukrajinského a běloruského v SSSR, ovšem
na zcela jiných základech. Národnost běloruská se teprve na těchto
základech ustavila. Připomíná-li B., že Malorusové a Bělorusové nebyli
ukojeni ve své touze po vlastních státech, neměl spíše a pravdivěji za-
pomenout na Lužické Srby. Přesto, že předpojatou a anachronistickou
ideologií „Volkstumu“ a nedostatečným proniknutím zvláštních socio-
logických struktur u Slovanů Bittner oslabil svůj kusý historický pře-
hled¹, přece musí doznati známou skutečnost: „Aber auch heute
besteht der Zwiespalt²: einerseits der Wille zum kräftigen
Eigenleben bei allen slavischen Völkern, andererseits das Einschmiegen
in die größere übergewaltliche, gemeinslavische Einheit“ (str. 247).
Není to „trhlina“, leč dvojí dominanta ethnického vývoje Slovanů,
jak o tom řeč už byla. Je tu konvergentní vývoj i při diferenciaci.
B. dělá ovšem znovu chybu, že se vrací k ideologickému ře-
šení složité struktury kulturněsociální a dělá hned další dvě chyby,
že uvádí dva soudy, vytržené z kontextu. Ani Masaryk nevykládá kul-
turní panslavismus Kollárův jen z ideologie malého národa, leč z celé
filosofické náplně doby a Kollárova vzdělání, ani Zdziechowski ne-
pokládal vždy panslavismus za důkaz slabosti národa, leč až v době
své mesianisticko-polské zaujatosti protiruské. Masarykův výklad
o zneužití Kollárovy ideologie ruskou reakcí nezasahuje zvláštní
strukturu slovanskou, kterou Bittner sám přijal jako skutečnost.
Další řada řečnických sugestivních otázek (na str. 248) je zase dikto-
vána mystikou novoněmeckého nacionalismu se vši jeho nomenkla-
turou a se vši neujasněností „Volkstumu“. Bohužel B. necítí ani
zde vědecké povinnosti, aby řekl, co si pod „Volkstum“ představuje
a jak probíhá jeho vývoj v minulosti. Čtenář patrně podle toho
má věřit, že spojitost geografická a historická zamezila u Slovanů
„ein triebkräftiges Hervorbrechen eigenvolklichen Sonderlebens“, že je
pro ně zlem to, že mají přece ještě vědomí sounáležitosti, že snad

¹ Mé kritické poznámky opravují a doplňují jen hlavní mezery.

² Podtrhl Wollman.

přece „slovanské národy ve svém růstu tíhly od sebe a že je spojovala jen společná obrana“ atd. Patrně se Slované mezi sebou ještě dost nenabojovali a nedali dost krve a ducha německému „Volkstum“. Naivně by působily zde — kdyby celá kasuistika nebyla tak chytrá — otázky po tom, jakým činitelem je zde větší příbuznost jazyků slovanských než germánských a románských, jejich pozdní rozchod ze zákarpatského centra a jejich kompaktní geografická poloha. To jsou přece všecko skutečnosti, které vytvářely zvláštní politicko-sociální strukturu u Slovanů a náležely k nezbytné empirii, o kterou se měl opřít Bittnerův přehled mezslovanských vztahů. Ale ovšem! B. chtěl psát jen o „panslavistické ideologii“.

Místo o panslavistické ideologii nebo také o vzájemnosti slovanské, pokud tím nemáme na mysli právě vzájemnost literární, jak to formuloval Kollár, jest mluvit o různých formách slavismu, to jest, v jakém souboru ideí a podmínek sociálních a politických se projevovaly vědomí slovanské sounáležitosti a případy soudržnosti slovanských národů nebo jeho tříd. Pak se nám objeví toto vědomí sounáležitosti jako konstanta sociálněpsychická v různých projevech s dobovými rysy. Není panslavistické ideologie, je jen řetěz slavismů. Je tu především slavismus plemenný, zdůrazněný mnohokrát fendálně národní politikou, církevněslovanský, dále slavismus reformněethický a sociálněkřesťanský, po výtce eschatologický nebo chiliastický (bogomilství, husitství, českobratrství, zčásti také poslovanštěné evangelictví), dále uniatsko-protireformační barokní slavismus (Křižanič), humanitněobrozený (Dobrovský), slavismus mesianistický (slovanský mesianismus polský, kollárismus, slavjanofilství); jsou tu dále formy politické od poloviny XIX. století: illyrismus, rusoslavismus (panrusismus), austroslavismus, kritický slavismus (Masaryk), novoslavismus. Přítomná forma: asi socialistický slavismus demokratický a dialektický.

Bittner to vše bere patrně na velmi lehkou váhu, ale přece jen uplatňuje se literární historik v jeho doznání: „Diese Fragen drängen sich dem wissenschaftlichen Betrachter auf und sie drängen sich deswegen auf, weil der Zwiespalt der Herausstellung des eigenen Volkstums einerseits und des Zusammenschlusses zur slavischen Einheit andererseits auch in unsere Wissenschaft der vergleichenden Literaturgeschichte hinüberwirkt“ (l. c. 248). Správně

je to takto: zvláštní struktura, odlišující momentem sounáležitosti a soudržnosti slovanské národy od jiných, musí být také kritériem v hodnocení slovesného dění u Slovanů. Pojetí „trhliny“ (Zwiespalt) plyne z předpojaté ideologie novoněmecké. Pro nepředpojatého badatele je tu prostě vývoj o dvou dominantách, jedné silnější, druhé slabší.

Pfitzner a Bittner poukazy a citáty z Masaryka, Beneše a jiných, vytrženými namnoze z kontextu, hledí ilustrovati onen „Zwiespalt“. Na štěstí máme krátké, zato velmi jasné formulace dané problematiky z úst Masaryka, hlavního představitele kritického slavismu. Jejich váha je tím větší, že je to názor sociologa, který se půl století obíral slovanskou otázkou. Distance, která je mezi pařížskou přednáškou Masarykovou z r. 1916¹ a brožurou Slované po válce z r. 1923, nedotýká se kulturněliterární diffuse, naopak méně politické stanovisko z r. 1923 ji zdůrazňuje. *„Jednotnost slovanských národů je do značné míry dána stejným stupněm kultury, kultury hospodářské a duchovní vůbec“*, praví tu Masaryk významně (str. 28). Odkládá-li se zde politický panslavismus ad acta, je patrné, že se tu zavrhuji staré politické koncepce, vyrostlé z ideologií zastaralých a z poměrů válkou změněných. Ale nedotýká se to těch faktů, ze kterých mohou plynouti v budoucnosti nové formace nejen kulturní, leč i politické, jak je Masaryk vystihl r. 1916: *„Slovanstvo jako celek je zvláštní útvar: máme jednotlivé národy, pěstující svůj jazyk svou vlastní literaturou a mající každý svou zvláštní historii, mající své vlastní národní vědomí, ale při tom zároveň je vědomí slovanské, slovanského celku. Toto slovanské vědomí není u všech národů stejně silné, liší se podle dob a také podle tříd, ale je všude; u nás Čechů, a tu mluvím z vlastní intimní zkušenosti, je již dávno velmi silné.“*

Konečně se můžeme vrátit k vlastním literárněvědným problémům. Bittner věren své metodě otazníkové, která má patrně vzbuditi dojem přísné objektivity, klade opět dvě otázky a zdůrazňuje je proloženým tiskem. *„Treten die slavischen Literaturen als Einheit in der europäischen und damit in der Weltliteratur auf oder als einzelne in sich geschlossene, eigenberechtigte und in*

¹ T. G. Masaryk, Slované ve světě, Slov. Přehled 1936, str. 73—86.

ihrem eigenen, engeren Volkstum wurzelnde Wesenheiten? Haben wir in der vergleichenden Literaturwissenschaft eine slavische Literatur oder die slavischen Literaturen, die tschechische, polnische, russische usw. als Forschungsgegenstand vor uns?“ (Str. 248, vše proloženým tiskem.)

Konstatuje poté, že stojí mínění proti mínění a že otázka potřebuje ještě řešení. Nejprve však v následujícím chce „zpřítomnití nejdůležitější dějinné skutečnosti k ztavení slovanských národů v duchovou jednotu ve slovanské literární vědě, jak ji už uspořádal F. Wollman (Slovesnost Slovanů. Slované II. Praha 1928)“. Následuje pak soupis toho, co dosud bylo ve slovanské literární vědě vykonáno, celkem podle „Bibliografie“ mé Slovesnosti (str. 237—240) i s parafrází mých poznámek o jednotlivých dílech. Připomínám opět jako v případě parafrází z Tieghema, že by bylo snad i pro německé komparatisty stačilo citovat příručku. Proto byla napsána; a časopis není právě nejvhodnější místo pro bibliografii, v níž není nic nového. Stačilo přece dodatí Brücknera a Lehra-Splawińskiego Zarys dziejów literatur i języków literackich słowiańskich z r. 1929, soubor jednotlivých slovanských literatur ve Walzelově Handbuchu z r. 1927—1931 a III. díl Máchalových Slovanských literatur z r. 1929.

Bittner zabývá se pak (str. 251) methodou Máchalova a Wollmanova díla. Práví: „Máchal a Wollman slovanské duchovní dění skládají v jednotu a byla to v podstatě tato dvě díla, která uvedla do nové diskuse zapletené otázky slovanské duchové spojitosti.“¹ Proti nim staví Bittner hned jako hlavního oponenta Brücknera. Charakterisuje pak methodu oněch tří děl a dochází k úhrnnému úsudku: „Während die übrigen genannten Forscher alle slavischen Literaturen nur mehr oder weniger enge aneinander rücken, dem literarischen Werden der einzelnen slavischen Völker jedoch mehr oder weniger Selbständigkeit zubilligen, hebt Wollman durch seine innige Verzahnung des literarischen Schaffens aller slavischen Völker die Individualitäten der Einzelvölker auf und verschmilzt alles literarische Schaffen der slavischen Stämme zur Einheit einer slavischen Literatur“ (str. 252)².

¹ Parafrázuje zde opět Pfitznera (l. c. 34).

² Podškrtnuto ode mne.

Už tato charakteristika mé Slovesnosti prozrazuje Bittnerův příklon k jistým tendencím, příklon, daný již od počátku mysticko-nacionálním stanoviskem Bittnerovým, a všechna ta rozsáhlá kasuistika, parafráze vývodů, někdy správná, někdy nesprávná, zbytečně opakovaná bibliografie má jen zakrytí zámysl, předem pojatý.

Když charakterisoval stanovisko „Zarysu“ Brücknera, který, ačkoli je zásadně proti jednotnému podání slovanských literatur, přece našel velmi dobře některé společné vlastnosti slovanské tvorby, když charakterisoval úsilí Wollmanovo o organický soubor slovanských literatur a třeš jeho výkladů (ovšem spíše jen podle stati Vom Geiste des literarischen Schaffens bei den Slaven, Slav. Rundschau 1932, str. 115—122, než podle samé Slovesnosti Slovanů), uvedl proti tomu stanovisko Pypinovo. Není zde ani zmínky, ba ani náběhu k pokusu o vystižení osobnosti tohoto zapeklitého tainovce let 70. a 80., který nadto musil ještě sváděti zápas s ruským úředním panslavismem a proto hlavně se orientoval krajně západnický. Tak mnoho se musí v Pypinových vývodech osvětliti dobovým momentem, ačkoli mnohé nelze jen tak ospravedlniti se stanoviska komparativní literatury; vždyť jeho vrstevníkem byl také Veselovskij. Tak hned jeho formulace „ideje nacionální jednoty“ (t. j. ideje sounáležitosti slovanské) je u něho namířena proti panslavistické ideologii; jeho strohé soudy o ní, přirovnání této panslavistické ideologie k učenému vynálezu filologické indoevropské jednoty, to vše je pod vlivem Tainovy rasy (ve smyslu národa), momentu a prostředí, Tainových modifikátorů, dnes už dávno překonaných dvěma literárněvědnými generacemi. Překonaných skutečně? Bohužel, zdá se, nikoli. Obnovují se v dnešní německé vědě zejména s důrazem na první modifikátor Tainův, rasu, a to s ještě nevědecktějším chápáním rasy. Obdoba toho je hned u Bittnera. Přímo na stanovisko Pypinovo navazuje Bittner tuto premisu: „Das Schrifttum eines Volkes entspringt wie alle geistigen Äußerungen in Kunst und Wissenschaft einerseits dem Bluterbe dieses Volkes und wird andererseits auch durch die äußeren räumlichen, politischen, sozialen, religiösen, allgemein kulturellen Gegebenheiten bestimmt in dem Sinne, daß die gleichen Gegebenheiten gleiche Wirkungen hervorrufen, verschiedene Gegebenheiten die Entwicklung auch nach verschiedenen Richtungen hin abdrängen. Bei den slavischen Völ-

kern wurde die ursprünglich vorauszusetzende Einheit durch verschiedene räumliche, historisch-politische, soziale und religiös-kulturelle Bedingungen in verschiedene Teile aufgespalten, die ihre eigenen Wege geistiger Entwicklung gingen“ (str. 256).

„Volkstum“ a „Bluterbe“ zatlačují tedy v pojetí Bittnerově mezinárodní kulturněliterární činitele. Běží pak jen o to ukázat, že původní jednota Slovanů byla rozrušena, že se krátce vytvořilo několik „Volkstümer“ a „Bluterben“ za různých vlivů.

Zde bych musil opakovati to, co jsem řekl již o soudržnosti slovanské, za podmínek anthropogeografických (viz nahoře str. 35 a n.), sociálněpolitických (viz nahoře str. 31 a n.), nábožensko-kulturních (nahore str. 21 a n.).

Opakuji: diferenciacie Slovanů v národy je jedna dominanta. Druhou dominantou je slovanská soudržnost těchto národů. I proto soudržnost jsou důvody, které B. pro své stanovisko ovšem nevidí.

Pokud se týče Pypina, jeho vyjmutí literatury ruské z celku literatur slovanských je vysvětlitelné jeho názorem, že „v staré literatuře ruské byzantský vliv byl vedoucím faktem, davším svou pečeť každému jejímu plodu, byť v různém stupni“. Působení literatury polské omezoval jen „částečnými náhodami a jistými druhy“. Ale brzy po něm Galachov v staré ruské literatuře vidí správněji „dva vlivy, byzantský a polský, ke kterým se připojuje bulharský a srbský“. Připojí-li se dnes vlivy západoslovanské, potvrzené novým badáním, vlivy severské a vlivy z nejzápadnějšího západu, a to už v Rusi předmongolské, je stanovisko Pypinovo a jiných „západníků“ neudržitelné¹. Ale neudržitelné je také a především „byzantství“ slavjanofilů a jejich vědomých i podvědomých pokračovatelů. Pro pozdější vývoj literární u pravoslavných národů slovanských evropské vlivy jsou rozhodující a nepopíratelné. Od XV. stol. už překlady z latiny, z němčiny, brzy nato i z jiných jazyků; ale jsou pozoruhodné také vlivy mezislovanské (české vlivy zejména na Ukrajinu v XV. stol., rostoucí vlivy polské, stálá fluktuace církevněslovanská). Společné prožívání vlivů italské renesance u západních Slovanů, které při-

¹ Srov. R. Jakobsonův přehledný rozbor Neues zur Geschichte der alt-russischen Literatur, Slav. Rundschau VIII, 1936, 255—262.

pustil i Lednicki, M. Hruševs'kyj vidí také v literatuře a umění na Ukrajině, Bílé Rusi, Moskevsku. A podobně reformaci nezjišťuje jen v Čechách a v Polsku, leč také v Chorvátsku, v Bílé Rusi i v zemích velikoruských a vidí, jak váže v jeden kruh všechny slovanské kraje svými vlivy, a to jak ranými (viklefishmem, husitismem, česko-bratrstvím), tak i pozdějšími (luteránstvím, kalvinismem, anabaptismem, sociniánstvím)¹. Máme nyní už také průkazné studie o jednotlivých zjevech a jejich vlivech².

Ve čtyřech paragrafech snaží se Bittner ukázat, jak se plémě slovanské diferencovalo v různé národy. Sub 1. B. ukazuje, jak se rozlišilo za různých podmínek přírodních. B. zdůrazňuje podle Brücknera, aniž ho cituje³, protikladnost velkých a malých národů. „Im großen Volk ist schon rein rechnerisch die Wahrscheinlichkeit überragender Talente und Begabungen entsprechend größer als im kleinen Volk“, parafrázuje B. Brücknera (l. c. 257). To ovšem může být. Ale ne vždy! Nám běží o kulturní tvorbu a zejména literární: malá Helada dala Evropě tak velikou slovesnou tvorbu, že z ní žijeme podnes. Počet Skandinávců v nové době je v evropském literárním koncertu neúměrně malý velkému významu jejich literatury. Tedy politické heslo novoněmecké, aby se malí národové obětovali velikým, neboť „kdo za to může, že jsou malí“, neplatí v kultuře a B. marně se snaží je aplikovat. Sub. 2. ukazuje Bittner, jak dějinný vývoj individualisoval slovanské národy. Jsou to věci známé a nikdo ze slavistů je nepopírá⁴. Ovšem dynastické, státotvorné, imperialistické projevy nelze jen tak lehce uvést na koeficient kulturní a literární, ačkoli souvislost také nikdo nepopírá. Sub. 3. chce Bittner vyličít rozdílnost sociálních poměrů u jednotlivých slovanských národů. Zde se dopouští Bittner mnoha omylů. Práví, že u Čechů hrál feudalismus roli jen ve 14. století, poněvadž koloniizační politikou Přemyslovců byla šlechta a majetné měšťanstvo po-

¹ Mich. Hruševs'kyj l. c., Sveslavenski Zbornik 93.

² Srov. na př. D. Čyževs'kyj—Fritz Lieb, Die deutsche Mystik bei den Ostslaven, Z. f. slav. Phil. IX, 1932, 399; D. Čyževs'kyj, Skovoroda-Studien, tamtéž VII, 1930, 1.

³ Al. Brückner, Geschichte der slavischen Literaturen, Slav. Rundschau IV, 1932, str. 1.

⁴ Srov. Brückner l. c. 2—3.

němčeno. Po 14. století prý duchovní život český klesl k maloměšťákovi a sedlákovi a zůstal u těch stavů až do dnešního dne. Zavedl ho zase Brückner (l. c. 2). Oba nechtějí nic vědět o českém šlechtickém humanismu, o vynikajících šlechticích spisovatelích doby předbělohorské, nic o česko-polské době jagiellonské, kdy i polská šlechta mluví jazykem dvora — česky, ovšem také nic o kněžských a šlechtických spisovatelích českého baroka. Účel světí prostředky i podezření z nevědomosti ve vlastním oboru, neboť musí být dokázáno, že česká literatura je záhy maloměšťácká a selská, naproti tomu ruská a polská že jsou šlechtické. Bittner, žijící v Čechách, neměl naběhnouti Brücknerově neznalosti české literatury¹ a jeho známým kanadským žertíkům².

Také není zcela pravda, že Jihoslované ztratili šlechtu v tu-

¹ Srov. recenzi Brücknerova Zarysu od J. Heidenreicha, Slavia IX. 395 a n.

² Takových žertíků je v uvedené stati Brücknerově víc. Dovídáme se tu na př., že „Polák není zcela nic nábožensky založen“ (l. c. 4), že je „nejšťtřlivější ze všech Slovanů, alespoň ve věcech víry“; to by zajímalo především naše slovenské separatisty, kteří se chtějí odtrhnout od „husitských nevercov Čechov“ a tihnou k „hlbokó veriacim polským katolíkom“. Slováci jsou podle Brücknera „romanticko-fantasticky“ založeni. Podle mého soudu nezná Brückner ani Poláky ani Slováky. Celá literatura polská svědčí o náboženskosti Poláků, byť ne výlučně katolické. Staroslovenská inteligence i novoslovenská jsou realisti a rozumáři. Romantická fantastičnost byl společenský rys horních vrstev starých Uher. Z žertíků Brücknerových rázu více literárního uvedu pro příklad ještě některé. Tak prý balkánští Slované byli bez nacionálního života čtyři století, Češi dvě století (Brückner chápe nacionální život patrně jen jako státní život), slovanský Balkán podle něho „vegetoval mimo veškerou kulturu“ (l. c. 2, 3), v XV. století se prý ztratila šlechta z české literatury až na Tovačovského, „nezdárného Hynka“ a Bohuslava. Srovnávací synthesisa Brücknerova vrcholí v tvrzení: „Bis 1700 hat Rußland (bis auf seinen westlichen Saum) der europäischen Kultur ebenso völlig fremd gegenübergestanden, wie bis 1800 Serben und bis 1850 Bulgaren“ (l. c.). Je to velmi názorně chronologicky zakulaceno; škoda, že to není pravda. Někdy ovšem už přestává při Brücknerových kanadanech smích; to tam, kde mizí vtip a zůstávají chyby, kterých by se nesměl dopustit seminarista. Na př. „*Wie verschieden waren die fremden Einflüsse: während auf Russen und Polen deutsche Literatur keinerlei Einfluß übte, herrschte sie ungeteilt bei Čechen...*“ (Slav. Rundschau 1932, l. c. 4). Tento negativní vliv si Bittner z Brücknera nevypůjčil (a ovšem zde právem, neboť o polské schilleromanii se učí už středoškolská studenti). Problematikou německých vlivů se B. zabývá v poslední kapitole; zjištění takových chyb mělo ho vést k opatrnosti vůči nápadům Brücknerovým.

reckém navrstvení. Bittner si představuje turecký zábor jako germanisaci polabských a baltských Slovanů. Neví, že srbochorvátská šlechta byla důležitým činitelem u Porty (jeden Sokolović byl velkým vezírem a druhý patriarchou v Peči a dokonce za ruských diplomatických vlivů), že se u Porty druhdy mluvilo srbochorvátsky, že begové bosenští měli důležitou účast na unifikačním procesu srbochorvátském. Chorvátská a slovinská šlechta byla ovšem v XVIII. století poněmčena, ale nikoli zcela. Ještě v XVII. století je kol Petra Zrinského, jeho ženy Katariny a švagra Franja Frankopana literární společnost, k nim hledá cestu literatura dalmatsko-dubrovnická, převážně gosparská, šlechtická. Z podnětu děda Zrinského za změněných poměrů žije převážně kněžská literatura kajkavská, která přechází XVIII. století, stále jsou v kontaktu s autonomistickou šlechtou, až naplní své poslání společně se šlechtou v době ilyrské¹. Nelze zde mluvit o nějaké delší nebo pozoruhodné struktuře literárněsociální, charakteristické pro selství nebo maloměšťáctví. Ani u srbské lidové poesie nelze mluvit jen tak prostě o selství a pastýřství. Gesemann, navazuje na Cvijiće, ukázal velmi pěkně, jak se v srbochorvátské epice obrazí starý patriarchalismus a stará balkánská kultura. Feudální řády begovských dvorů podporovaly dokonce vznik epiky. Nemyslím, že by Bittner dělal tyto chyby jen přílišným zjednodušováním problému; předpokládám tu prostě nezalost, nechci-li připustiti úmyslné zkrucování faktů. Vždyť ani jeden rys v odstavci sub 3. není správný! Odvozenost a nepůvodnost jeho soudu je úžasná. B. chytne se naivně Brücknerova nápadu o regionalistické literatuře (Slav. Rundschau l. c. 2) — jako jeho nápadu o selské a maloměšťácké literatuře — a hned je z toho „zásadní rozdíl“ ve vývoji kulturněliterárním mezi českou, ruskou a polskou literaturou. To, že starý mistr mezi stručnými řádky odlišně formuluje pojem regionalismu, ovšem uniká spisovateli, proniklému panskou ideologií („Die Herrenkaste sieht über derartige räumliche Unterschiede hinweg und betont das Gemeinsame, alle Umfassende“, l. c. 259). Správně vychází Brückner v stanovení slovanského regionalismu od národních, kterým šlo o národ, ne o krajinu; tak

¹ Srov. F. Wollman, Tchécoslovaques et illyrisme, Le Monde slave 1935, T. III, 1 a d.

je tomu ve všech vážných regionalistických projevech v slovanských literaturách. Ale při regionalismu běží také o výrazové prostředky, o charakterologický svéráz a nejspíše o souvislost jisté skupiny spisovatelů. Tak najdeme regionalismus spíš v literatuře polské, na př. v romantické skupině běloruské¹ a ukrajinské, v nové době na př. ve škole beskydské, v ruské literatuře na př. v skupině povídkářů ukrajinských (Markovičová na př., s níž souvisí i Turgenev, oba dva šlechtici). Spojovati s tím regionalismem nešlechtictví a s opakem šlechtictví, jak dělá Bittner, je holý nesmysl. Tak souvislý regionalismus, jako je v literatuře polské, ruské, nebo srbochorvátské, nenajde se vůbec v české literatuře, která je ze slovanských literatur nejvíce soustředná duchovně i jazykově, a to už od nejstarších dob. Právě-li Brückner, že se Bezruč ztrácí v „selské literatuře“ (Bauernliteratur), nemusí tomu přece věřit Bittner. Není dnes v Československu národnějšího básníka než ten „krajový“ básník z Beskyd a zítra, pozítří to bude totéž se Zegadłowiczem v Polsce.

Dále (v odstavci 4.) znovu omílá B. kulturní schisma. Kdyby se byl tak přece jen informoval ve spisech kolegy Gesemanna, jak to vypadalo konkrétně u balkánských Slovanů, aspoň v jeho Serbo-kroatische Literatur ve Walzelově Handbuchu. Kdyby se byl aspoň filologicky poučil u van Wijka, když ignoruje nové badání české, polské a ruské o době církevněslovanské! Kdyby se tak informoval na př. u Okuneva, Mesesnela a jiných, když už je v Praze u pramenů, jak se prolínají vlivy italské v nástěnné malbě jihoslovanské a jak zase „Byzanc“ působí na západ! Tak třeba jen litovat s básníkem: „Cesta daleká, marné volání.“

Už v polemice s Brücknerem² jsem ukázal na důležitost trvalé spojitosti slovesné kultury lidové, na fluktuaci látek, motivů i tvarů na širokém prostranství slovanského světa, neodděleného v mase hranicemi politickými, tím méně hranicemi ideologického schismatu kulturního, splývajícího dialektickými jazykovými přechody. Sám B. uznává v souhlasu s československou slavistikou, že ústní slovesnost má u Slovanů zvláštní důležitost. Proto však měl bráti Brücknerovo mínění o „zakapslování Ruska“ cum grano

¹ Srov. St. Stankiewicz, Pierwiastki białoruskie w polskiej poezji romantycznej I (Wilno 1936).

² Die vergleichende slav. Literaturgeschichte, Prager Presse 22./11. 1931.

salis — zejména v oboru literatury. A dává-li důraz na „vysokou kulturu“, tedy jaké „zakapslování“, když se hrají na Ukrajině a brzy poté na Moskevsku humanistické duchovní hry a skládají se hry podle západní fasony, když se tam šíří západní beletristika, když tam proniká lutheranismus, když misionář jesuita v polovici XVII. století může Rusům vytkat „čužebésie“, milování cizoty, když v ukrajinských kruzích na počátku XVIII. století znají německou mystiku (zvláště Weigelovu)¹, když se od konce XVI. století na Ukrajině a o málo později také na moskevské Rusi může mluvit o poetice renesance nejzápadnějšího typu², když Vyšens'kyj je pod vlivem Skargy, Reje (jako Rej pod českým) atd.?

O západních a západoslovanských vlivech na Rusi před-mongolské byla již řeč. A ty vlivy mongolské je třeba také už jednou brát podle toho, jak ukazuje novější badání tatarskou Ordu. Je si třeba uvědomit kulturní výši, na které stáli tehda Tataři, podobně jako Turci na Balkáně, dědici starých orientálních kultur, proslulých především administrativně. Nelze opakovati stále vzdychání nad zaostalostí ruské masy do XVII. století, nad jejími apokryfními pověrami atd., zejména ne dnes, kdy se obnovují pohanské kulty, kdy se obětuje novým modlám a zbožňují noví džingischáni, kdy západ, sotvaže postavil kameny desíti milionům obětí světového vraždění, chystá se k novým hekatombám. Jak jsme daleko od oné „zaostalosti“? Celé to uvažování Bittnerovo má takovou hodnotu, jako jeho „zjištění“, že ještě nyní Bulhaři „za jeho letní cesty předchozího roku“ mu označovali západoevropské výrobky jako cizí (l. c. 259). V tom vidí B. ještě „trhlinu mezi východem a západem“! Ani příklad dnešní evropeisace (nebo lépe ještě řečeno přímo evropo-amerikanisace Ruska) nestačí Bittnerovi na paralelu. I Petr Veliký, stejně jako bolševická revoluce, mohl provést jen to, k čemu už předpoklady byly dány. Evropy v Rusku jeho doby i bez jeho přičinění v t. zv. horních vrstvách bylo již dost a v sel-ských vrstvách asi jen o malý stupeň méně než na nejzápadnějším západě. Jenže francouzský šlechtic té doby mluvil o sedlácích jako

¹ Srov. D. Čyževs'kij, Die deutsche Mystik bei den Ostslaven, Zeitschrift f. sl. Phil. IX, 399 a násl.

² Srov. Volodymyr Rezanov, Do istorii borotby literaturnych styliv, Zapysky nižens'koho instytutu socijaľnoho vychovanuja, Kn. XI (1931), 30 a násl.

„o páchnoucích zvířatech, která se stále ryjí v zemi“, a ruský car dokonce chtěl, aby se holili a šatili jako západoevropští měšťáci. I zde na východě, a zejména zde, je chápati literaturu ve vztahu k společenskému utřídění. Nechtějme od ruské „masy“ více než od současné španělské nebo italské. Jsme zčásti také stále pod sugescí starších ruských historiků o „temnu“ doby předpetrovské. U Bittnera je také absolutní neschopnost viděti v historii momenty hospodářské a třídní vedle jiných, tedy poctivě sociologicky. Nemáme také ještě soubornou práci, která by srovnala vývoj literatury předpetrovské s vývojem evropským; ale je již řada studií, ze kterých je patrné, že se i zde to literární „temno“ rozjasní, jako se rozjasnilo barokní „temno“ československé a že je tu více vlivu západního, zejména přes Polsko, než tušíme. Důvody ex silentio pro srovnávacího badatele nejsou žádnými důvody.

Z takových nesprávně interpretovaných nebo nesprávně literárněvědně chápaných „podmínek místních, historicko-politických, sociálních a nábožensko-kulturních“ uzavírá Bittner vliv na vývoj jednotlivých slovanských národů a tento vliv podle něho je „roz-
háněl rozličnými směry“. „Es werden sich daher bei der Überschau über die geistige Entwicklung und ihren Niederschlag, die Literatur, auch grundlegende innere Unterschiede ergeben“ (str. 259). *Především těch podmínek individualizačních a národně diferenciacních bylo více a vážnějších než ty, které reprodukoval Bittner. Za druhé literatura není jen ssedlina (Niederschlag) duchovního vývoje národního. Jsou v ní také složky přímo stimulantní pro národní vývoj a jsou nejčastěji externí původem a heterogenní, jak věděl už Goethe (na př. hned nález písma a počátek církevněslovanské vzdělanosti u Slovanů). Tedy nikoli „Volkstum“ jako agens, leč též jako patiens, recipiens. Literárněkulturní struktury existovaly už před moderními národy, jejich recepcí tvořila spolu tyto národy. To jest mítí na paměti především literárnímu badateli. Nikdo nepopírá západní vlivy uvnitř Slavie a zejména německé; je to stejně přirozený pochod civilizační jako vlivy francouzské a italské na literaturu německou. Ale nehledáme za každou cenu (i za cenu vědecké objektivitě a informovanosti) „zásadní vnitřní rozdíly“.*

Takové úsilné hledání „zásadních rozdílů“ vede k chybám. Tak není už zcela správné to, jak B. charakterisuje české písem-

nictví. „Das tschechische Schrifttum lebt im deutschen Element und gleichzeitig auch im beständigen Abwehrkampf gegen das deutsche Element und vom sogenannten Dalimil führt eine direkte Verbindungslinie bis zu Svat. Čech“ (259). Mnoho se mluvilo a psalo v naší vědě poslední dobou o našich literárních tradicích, o formách českého nacionalismu: Bittner se z toho nic nenaučil. Ve Svatopluku Čechovi se zrovna soustřeďuje několik tradic: nejen národní, leč též sociální a slovanská, t. j. ona tradice slovanské sounáležitosti. Tou tradicí je zabarvován a vybavován český nacionalismus právě už od toho Dalimila a jsou toho doklady ještě před Dalimilem (z kanceláře Přemysla Otakara II.)¹. Silný lidový ráz českého písemnictví nesouvisí ve starším písemnictví přímo s nacionalismem, jak myslí Bittner. Nelze přenášeti nacionalismus dneška jen tak beze všeho do minulosti; stálou a v následcích osudnou chybu statického chápání národnosti dělá B. znova zde. Vrstvy, které tvořily český nacionalismus v minulosti, byly šlechtické, feudální. Je veliký třídní rozdíl mezi Alexandridou a tendenčním básnictvím XIV. století, kde je už tento lidový ráz. Podle mého soudu jsou to tytéž síly, které vyvolaly husitskou revoluci, jsou to sociální tendence, nalézající své oprávnění v evangeliu, v křesťanství. Není také pravda, že české písemnictví je převážně lyrické; pro starší českou literaturu je to holá nepravda a pro novější písemnictví by se věc musila vyšetřit. Souvislost lidového rázu s lidovou tvorbou je nejen nepopíratelná, leč také charakteristická pro celé slovanské obrození, takže se může vším právem mluvit o duchu prostonárodní poesie u Slovanů (viz Slovesnost, str. 98 a d.). Ale jen chápeme-li romantický nacionalismus v jeho mezi-slovanských vztazích, nejen v evropských, dostáváme jeho profil. Ostatně B. zapomíná, co sám řekl. Na str. 17 pokládá dílo Mur-

¹ Není to ovšem autentický list Přemysla Otakara II., jak ví Weingart, Vzajemnost 54, ale není to, jak myslí, nějaký „manifest“. Dávno už je známo, že je to cvičební listář Jindřicha z Isernie. Stručně charakterizuje tu památku V. Chaloupecký, Uherská politika Přemysla Otakara II., Pekařův Sborník I, 151, zároveň se starší bibliografií. Výrok „insatiabilis Teutonicorum hiatus“ ukazuje na náladu celého dvora. Zdůraznění přibuzenství krve a jazyka ve smlouvě s Boleslavem Krakovským plyne z téhož povědomí slovanské sounáležitosti. Je to jeden z případů plemenného slavismu, užitých feudálně národních politikou.

kovo o vlivech německé romantiky na českou za torso, „poněvadž romantika celé Slavie měla býti probadána a vyšetřena ve svých pramenech“.

Feuilletonistický způsob, jakým charakterisuje B. polské písemnictví, dobře by se vyjímal v nějaké „Gartenlaube“, v nějakém „Familienzeitschriftu“. S vědou má málo společného. Komparatista by v polské literatuře především hodnotil kontakt, celkem pravidelný se všemi evropskými proudy, vnitřní národní souvislost literárních struktur, krátce tradiční konstantu. Ale právě velká věštecká poesie emigrantská je svázána jasně s výbuchem slovanského mesianismu na přelomu století. O mesianismu polském a slovanském je celá literatura. Ale nač jsou pak takové knihy, jako J. Ujejski, Dzieje polskiego mesjanizmu (Lwów 1931) nebo M. Szykowského Polská účast v českém národním obrození (zejména II. díl), abych uvedl jen to, co slavistovi samo padá do rukou? Ale ovšem B. nesmí nic říci o polském mesianismu, poněvadž mesianismem charakterisuje písemnictví ruské. V ruském písemnictví zdá se podle Bittnera „povrch klidný jako hladina vodní“, prý „láskyplné realistické líčení vede od Puškina přes Turgeneva“ (zde cituje Zapiski ochotnika) až do našich dnů, jenom prý pod povrchem to bouří. Jak může někdo psát tak o písemnictví, ke kterému náleží přece také Gogol, Dostojevskij, Tolstoj, Uspenskij a jiní?

Ale to není ještě tak zlé; ještě se zde B. drží celkem úvodu Brücknerova Zarysu (str. 3—5). Jsou však zde kromě toho vlastní Bittnerovy „výboje“ ideologické. „Und dabei durchzieht das ganze russische Schrifttum eine zuzeiten überhebliche Einbildung vom überragenden Eigenwert, ein in Welterlösungs- und Völkerbeglückungsträumen schwelgender Messianismus, dessen Wurzeln sich in der russischen apokryphen Literatur verlieren und dessen Ausläufer im russischen Bolschewismus zutage treten. Und doch hat dieser Messianismus nichts mit dem nationalen Gedanken zu tun, denn er ist sich des Eigenwertes mit vollster Selbstverständlichkeit inne geworden und greift nun über die nationalen Trennungsschranken hinaus zum weltumspannenden Ideal“ (str. 260). Tedy celým ruským písemnictvím jde mesianismus a tento mesianismus nemá nic společného s nacionalismem; písemnictví ruské patrně není ruské národní písemnictví. Bittner chtěl přece charakterisovati národní ráz a vzájemnou odlišnost

jednotlivých slovanských literatur: zde přivedl svou metodu ad absurdum. Snad by mu přece byla posloužila má skizza slovanského mesianismu a jeho modifikací (Slovesnost, str. 86, 89, 90). Snad by mu přece vzešlo poznání, jak právě v různých formách slovanského mesianismu se kříží obě dominanty kulturního vývoje slovanských národů: dominanta národní a slovanská.

Jeví-li se mu síla jihoslovanských literatur v národní epické tvorbě, neměl by zapomínati na její společné kořeny, při epice by neměl zapomenout na Gunduliće. Ovšem, že nacionální myšlenku a ten „kus zdravého pudu sebezáchovy“ literárně u jednotlivých jihoslovanských národů necharakterisuje, poněvadž by se mu to sotva zdařilo. B. je ovšem spokojen se svou diferenciační charakteristikou, jak je patrné ze slov „Dem verschiedenen Gehalt entspricht auch die verschiedene Gestalt“ (261). Omezuje se jen na citát výroku z Lednického, že jsou rozdíly v české, polské a ruské veršové formě „podle tónu a metriky“ a že jsou obtíže „Versdichtungen in der Form der Urschrift in eine zweite slavische Sprache zu übersetzen“ (str. 261). Jsou to důvody té vědecké váhy jako to, co cituje z téhož pana Lednického: že „německý překlad Pana Tadeusze zní podle jeho mínění lépe než ruský“. Takovými důvody lze ovšem dokázat všechno, i snad to, že německý překlad zní polštěji než polský originál. Naproti tomu jsou badatelé, kteří se mohou pokládat za nacionálně nezaujaté a uznání odborníci v metrice, a ti docházejí ne libovolným odhadem, ale pečlivým vyšetřením, ne dohady a dojmy, k jiným závěrům. Tak Jakobson shrnuje srovnávací práce o slovanském verši takto: „srovnávacím rozborem folklorního verše slovanských národů dospíváme k rekonstrukci obecných základů ústního verše praslovanského“ (Ottův Slovník N., Dodatky, d. IV, č. 1, str. 214). Nikdo při tom nepopírá divergentní nacionální individualisaci metrické formy; souvisí to přece s vývojem národních jazyků a s přejatými kulturními složkami. Ale i tato individualisace metrická má zase svůj pendant v jisté metrické a rytmické jednotnosti slovanské, které je už skutečná srovnávací věda na stopě. Tedy i v metrice proti dominantě národně diferenciační stojí dominanta slovanská. Neboli asi slovy M. Hrušovského, kterými odpovídal na podobné nápady Lednického, přejaté Bittnerem: jako linguistika od rozdílných nyní tvarů postupuje k základnímu východisku, tak musí se také postu-

povat ve tvarech ústní slovesnosti, kde dnešní rozrůznění také může růst ze společného základu; tak se musí také postupovat ve formě, tedy i v metrice. Nynější divergence zdánlivá, poněvadž především neprozkoumaná, může vést a vědecky často vede k staré konvergenci. Nikdo opět netvrdí, že jsou zde rysy také divergentní, a to autogenně i externě.

Důvody, které uvedl B. pro jednotu slovanských literatur, nebyly uvedeny nepředpojatě a *literárněvědně*, jak už bylo ukázáno; důvody, které uvedl proti jednotnosti, jsou prostoupeny snůškou nesprávností literárněvědných a sociologických¹. Je přirozené podle tendenčního stanoviska a premis, které jsme odhalovali, že Bittner musí uzavřítí takto: „*podle mého mínění není té organické jednoty, která by celý slovanský duchovní život zavírala v jednotu, nebylo jí ani v minulosti, ani nepůsobí v přítomnosti*“ (261 a d.). Hned na to paušálním výrokem svého hlavního patrona, W. Lednického, o nemožnosti synthesy v slovanské kultuře, odsuzuje mou hypothesu o polaritě slovanského písemnictví mezi krajním individualismem a krajním universalismem, polaritě, která je harmonisována svérázným ethicismem.

Za šťastnější pokládá Brücknerovu charakteristiku společných rysů charakterologických v slovanské tvorbě, ke které se ještě vrátíme. Brückner tyto rysy vyvádí ze společného základu. Ovšem B. má pravdu, že Brückner je daleko od toho, aby vyvozoval z charakterologických podrobností společenství duchovního vývoje. Ale otázka je, zdali má Brückner pravdu, zdali z podobných charakterologických rysů slovesnosti se nedá usuzovati na společenství duchovního vývoje. Máme-li na mysli duchovní vývoj jako souhrn celého ethnického substrátu a jeho dějin, musíme z charakterologických podobností činiti závěry na podobnost duchovního vývoje, případně na společenství duchovního vývoje. Samo pojetí ethnického

¹ Před svým závěrem cituje B. pod čarou další část polemiky a přidává k tomu některé methodologické spisy, kde běží buď veskrze nebo také o srovnávací studium. Měl-li to být soupis methodologický, je neúplný; měl-li to být soupis pramenů úvahy Bittnerovy, proč nezaujal stanovisko k citovanému zde Veselovskému, Žirmunskému, Jakovlevu a zejména k stati Hruševského, podobně jako k názorům Schmid-Trautmannovým ve *Wesen und Aufgaben der deutschen Slavistik* (1927)? A především je tu východisko celé polemiky André Mazona „Le patrimoine commun des études slaves“, *Revue des Etudes slaves* IV, 1924 (p. 113)!

základu ve smyslu ethnologickém zahrnuje už složku kulturní, a to jak ve smyslu kultury lidové, tak i vyšší civilisace.

Ovšem právě v pojetí tohoto základu Brückner chybuje. Nechápe jej ethnologicky, leč rasově. V „Literatuře polské“ Brückner temperament a citlivost pokládá za „rasové, slovanské rysy“ polské literatury. Zdůrazňuje, že „není literatury slovanské jednotité, že nebylo jí nikdy“. To ovšem také nikdo dnes netvrdí. Praví dále: „jsou literatury slovanské s menším nebo silnějším z akcentováním rysů prvotných, rasových; naše (t. j. polská literatura) se jich nezbavila (jako na př. česká), ale v dalším pochodu vyvinula se samostatně, imposantně¹“. To je doznání od skeptického popěrače jednotnosti slovanských literatur a předního znalce jejich (při všech chybách) velmi vážné a postačující. Dokonce ani to vše nemůžeme přijmout za bernou minci. Zamítneme termín a pojem rasa, jehož Brückner užil nesprávně, a nahradíme jej představou plemenného společenství ve smyslu ethnologickém; pak teprve můžeme jeho názor přijmout. Můžeme přijmout i další Brücknerovy rysy slovanské tvorby; jsou to podle něho: „sensibilitnost, melancholie, dumavost, náladovost velmi proměnlivá a přímo padání z jednoho extrému v druhý, ale přitom přímočará otevřenost, upřímnost a melodická prostota.“ Dobře rozpoznal Brückner, že „deklamace pathetická, rétorika francouzská tak je cizí Slovanům, jako reální detailnost německá, snadno se spojující s fantastickým létáním v povětří, v nadsmyslnosti“². Tyto rysy souhlasí s tím, co jsem našel jako syntetickou hypotesu slovanské slovesnosti, s oním neustálým vychylováním mezi pólem krajního individualismu a krajního universalismu, s vychylováním, které se vyrovnává svérázným ethicismem.

Už v citátu (str. 262), který B. s důrazem uvádí z F. Konecného o jazykové jednotě Slavia a o různém duchovním a kulturním vývoji národních kmenů, nezaujatý historik najde i v kolísajícím počtu 9 nebo 10 slovanských národních kmenů, 9 nebo 10 kultur a 9 nebo 10 slovanských literatur důkaz, jak proces rozlišovací není ještě ukončen, a najde důvod, proč je třeba počítati

¹ Literatura polska (Warszawa 1931), str. 356.

² Brückner, Zarys 3—4.

ještě s obecnou slovanskou dominantou, se společným plemenným substrátem. Počet slovanských národů se udává také jinak. Masaryk sice stručně, za to přesvědčivě sociologicky shrnul ten stav v Slovanech po válce (1923, zvl. str. 25 a násl.). Sluší k tomu také značná dávka nedovtipnosti, neuvážití slovanskou „zřetelnou jednotou“ (eine deutliche Einheit) jazykovou v poměru ke kultuře. Jazyk je přece nástrojem kultury. Kdyby byla kultura rozlišena podstatně a kdyby byla šla různými cestami, bylo by se to projevilo především na jazyku. Ovšem není představa tak měnlivá, zejména po stránce jednotnosti, jako je právě představa kultury. A zde právě jazyk je kriteriem prvotřídním, ačkoli ne jediným.

Tvrdí-li se, že nebylo a není jednoty ve slovanských literaturách od nejstarších dob až po dnešní den (str. 263), může to obstát jen v tom smyslu, že jistá jednota netrvala dlouho, neudržela se. Tak hned od IX. do XI. století měli všichni Slované, kteří už měli svou literaturu, společnou literaturu církevněslovanskou. K sofistickým sylogismům náleží věta: „es gibt keine gemeinslavische Kultur und daher auch keine gemeinslavische Literatur, sondern nur eine Kultur und Literatur der einzelnen slavischen Völker“. Ukázal jsem dějinnou dynamiku kulturní u Slovanů, duchové vlnobití mezi slovanskými národy. Kultura v pravém smyslu není slovanská, ani románská, ani germánská, ale také není ani polská, ani německá, ani francouzská atd. Kultura je hodnota světová. Kultura a literatura nejsou pojmy korrelativní ve smyslu hořejší premisy. Klást otázku, mají-li Slované jednotnou kulturu slovanskou, je s hlediska kulturní historie nonsens. A chtít z přitakání nebo popření vyvozovat odpověď na otázku po souvislosti slovanských literatur, není myšlení literárněvědné, ať už se toho dopouští kdokoli. Tak článek J. Baudouina de Courtenay, „Czy istnieje osobna kultura słowiańska?“¹, který Bittner udělal svým východiskem, je příkladem neschopnosti literárněvědného aspektu. Ale také jazykovědný aspekt Baudouina de Courtenay je podivný. Uznává sice „jazykový svět slovanský“, Slovanů jako zvláštní celek objektivní vzhledem k jazyku, ale nic mu to nepraví o vztazích kultur-

¹ Przegląd Warszawski 1925. V. 1925. 223--226.

ních. Dokonce obrací celý postup myšlení: „Wspólność językowa rodzi poczucie wspólności i pokrewieństwa.“

Národ má svou národní literaturu a národní kulturu jako část literárního dění a kulturního dění širšího, světového. Tímto literárním a kulturním děním mohou některé části spolu vzájemně více a jiné méně souviseti. Národní literatury slovanské spolu souvisí více navzájem, než souvisí s literaturami jinými, a větší měrou než jiné podobné celky vzájemně souvisí. Jsou zde tedy jisté zjevy kulturní společné nebo jsou v slovanských literaturách jisté složky kulturní více zdůrazněny a jiné méně. Proto neodpovídá zcela pravdě tato myšlenka: „Der romantische Wunschtraum eines politischen und kulturellen Panslavismus wurde auf die Literaturen übertragen und hier ein gemeinsames kulturelles und literarisches Leben vorweggenommen“ (l. c. 263). Myslí se, jak je patrné z dalšího, na Šafaříkovu Geschichte a patrně také na Kollárovu „Vzájemnost“. Je to totéž nesprávné pojetí, jako bylo v traktování t. zv. panslavistické ideologie. Šafařík a Kollár a jejich žáci byli zajisté romantiky; ale nebyli zcela deduktivní. Vycházeli také a především z faktů organického literárního života mezislovanského; ovšem zevšeobecnilo tato fakta a opřeli o romantickou představu jednoho slovanského národa. Ale padly-li (a to už dávno) romantické sny a premisy, nepadla sama fakta literární vzájemnosti. Ta fakta byla prius, ideologie byla posterius. B. také tato fakta popřítí nemůže. Když rozvedl a ocitoval všechny dosavadní důvody proti jakékoli jednotnosti kulturního a literárního dění u Slovanů, otevře, jako již jednou (viz shora str. 53), svá zadní dvířka. Nepřekvapuje nás, že zdůrazňuje u jednotlivých slovanských národů různé podmínky vývoje a péči o vlastní „Volkstum“; to náleželo přece k jeho premisám a tendenci. Nám se ovšem diferenciací národní dominanty tak ostře nejeví z mnoha důvodů uvedených nahoře. Lehko se dají sumárně uvést rozdílné podmínky „místní, politické, sociální, hospodářské a nábožensko-kulturní“, ale tíže by bylo popřít dominantu sounáležitosti a soudržnosti právě s těchže hledisek, to jest: dokumentovat opak.

Ale ani B. to nemůže popřít. Figuruje to u něho pod vignetou „vztahů“ (Beziehungen). Práví: „es gab im Ablaufe der Geschichte Beziehungen freundlicher und feindlicher Art und es gibt

heute immer mehr erstarkende und sich vertiefende Beziehungen, die auf ein geistiges Zusammenrücken und gegenseitiges Eindringen in das Geistesleben der einzelnen slavischen Völker abzielen; es gibt aber daneben auch heute noch Beziehungen feindlicher Art.“ (Str. 263). Jeho pojetí vztahů (Beziehungen), jak je vidět, obsahuje i t. zv. negativní vztahy, a je to pojetí politicky ideologické. Pokračuje dále: „Die zuzeiten sehr lebhaften Beziehungen zwischen einzelnen slavischen Völkern schließen die einzelnen in sich geschlossenen und voneinander deutlich gesonderten sprachlichen und kulturellen Einheiten der slavischen Einzelstämme zur größeren Einheit zusammen. Begründet sind diese zuzeiten lebhaften Beziehungen zwischen einzelnen slavischen Stämmen durch die räumliche Lagerung der Einzelvölker“ (264). Není to ovšem jen poloha, ale celý komplex vztahů kulturněhistorických. V celku slovesném nejsou to jen vztahy, leč souvislosti kulturněliterární. Démon „volkstumu“ provádí zase kusy hodné podivu s Bittnerovou ideologií. Tedy napřed byly jazykově a kulturně odlišné jednotky národů slovanských, a pak je vztahy spojovaly ve větší jednotku? Tedy podle Bittnera podle všeho byly národní jednotky (jazykové a kulturní) velkomoravská (československá), slovinská, chorvátská, srbská, bulharská, ruská a pak je teprv spojily vztahy církevně-slovanské? Byly jednotky (jazykové a kulturní) česká a polská, a pak je vztahy feudálněnárodní kultury spojily? Ale, abychom se nepohybovali jen v minulosti: byly podle všeho jednotky velkoruská, maloruská a běloruská, a ty teprve spojily jakési vztahy v jednotku větší, ruskou? Atd. Byly tedy asi podle B. už slovanské národy a státy, a pak je teprve spojovalo církevní pouto. Dokladů, které thesi Bittnerovu přivádějí ad absurdum, mohlo by se uvést množství. Do takových omylů upadá Bittner jen proto, že nechce uznati existenci staré dominanty jednotící, dominanty soudržnosti plemenné, potlačené u něho sugescí „volkstumu“. Proto připouští jediný důvod vztahů: místní položení jednotlivých národů. Tedy sousedství. Ale je známo, že *sousedící Slované se nejméně milují. A známo je také proč.*

Tento sousedský antagonismus u slovanských národů je rysem individualisační diferenciační složky: je to rub slovanské dominanty¹.

¹ Srov. Slovesnost str. 233.

Ze sousedění nevyplývají tedy vždy pozitivní vztahy, nanejvýš stejné podmínky životní. Kořenější jsou vztahy Čechoslováků k Rusům, Srbochorvátům než k sousedním Polákům. V poslední době Poláci pocítili slovanské sympatie právě k nejbližším bratrům, k Bulharům. Bulhaři cítí více sympatií k Rusům, k Chorvátům a Slovincům než k Srbům. Že tu je také politická protihra jako průvodce diferenčními dominanty národnostní, je na bílé dni. A že je ta politická protihra tím silnější, čím více nastupuje „okcidentalisace“ a vliv buržoasního západního etatismu, toho příklady máme v dějinách i v přítomnosti: poměr Bulharů a Srbů se přiostrčil pangermanizačními plány, jako se přiostrčil týmiž plány poměr Poláků k Rusům a k Čechoslovákům.

To je třeba říci stručně o „nepřátelských vztazích“, na které B. naráží. Ovšem, že tím negativní vztahy vyčerpány nejsou: je tu na př. v přítomnosti otázka makedonská, rusínská, snad i chorvátská, slovenská a j. Zde všude tlak vládnoucího slovanského národa se těžko snáší, ne proto, že by se všude dala křivda, ale proto, že skutečná nebo domnělá křivda se děje od bratského národa slovanského, ke kterému menšina je v poměru individualizačního antagonismu. Tak tomu také bylo v minulosti. Ale obyčejně čím byl silnější individualizační antagonismus, tím také byla živější slovanská dominanta, na př. jasně se to jeví v literatuře ukrajinské, slovinské i slovenské.

Zatížen „volkstumm“ vymezuje úkol vědy takto: „Die Aufgabe der Wissenschaft ist es, sowohl die einzelnen slavischen Völker als Individualitäten zu erkennen als auch die Verbindungen und Beziehungen zu erforschen, die zur Einheit zusammenschließen: das ist der Forschungsbereich der vergleichenden slavischen Literaturgeschichte“ (l. c. 264). Tedy krátce opravme: úkolem srovnávací vědy slovanské je především srovnávat „vztahy“ literární a nalézati souvislosti. Mezislovanské souvislosti jsou prvním úkolem. Že se přitom počítati musí s individualitami slovanských národů, je samozřejmé stanovisko vědecké; rozhodně však není úkolem srovnávací slovanské vědy poznávat slovanské národy především jako individuality. Myslí-li B. obratem „die einzelnen slavischen Völker als Individualitäten“ na národní literatury, nelze připustiti také prioritu poznávání jejich individuálností v oboru srovnávací vědy:

už ze samého faktu srovnání (srovnává se to, co je podobné) plyne, že je to úkol zde sekundární. První úkol, ukazovati individualitu národní literatury a její národní tradici, má speciální věda o národní literatuře. To souhlasí také s literárněvědným postupem, který klasicky prostě vyjádřil Tieghem (srov. shora 17). Chápe-li B. takto cíle slovanské srovnávací vědy literární, lze mu ovšem snadno vyloučiti organickou jednotu všech slovanských literatur předem („von vornherein aus“). Je ve svém apriorismu alespoň důsledný; přidržel se teorií kulturního schismatu, snažil se dokázati, že se „volkstum“ u slovanských národů vyvíjelo za zcela různých podmínek, „vztahy“ jednotliví chápe jen jako následek „volkstumu“ a polohy atd.; apriorně tedy určuje také úkol srovnávacího studia a apriorně z toho tedy jakoukoli organickou jednotu slovanských literatur vylučuje.

Ztotožňuje se pak překvapujícím způsobem se stanoviskem Jiřího Horáka. Tím ocítáme se již na půdě literárněvědné; věci sem spadající proberu v souvislosti v následující kapitole¹.

¹ Na konci své kapitoly o slovanských literaturách, kterou jsem právě kriticky sledoval, cituje B. také známou stať Deržavinovu o úkolech sovětských v oblasti slovanovědní, psanou se stanoviska marxistického. Se stanoviska revoluce a první výstavby socialistického státu jeví se mnohé věci jinak. Nastupovala tendence, která skreslovala sama fakta. Dnes jsou sovětská badatelé už ve stadiu jiném; opravují se na př. dosavadní revoluční učebnice historie. Přijde doba, kdy si sovětská badatelé uvědomí také význam slovanské *dominanty* nejen pro ruskou historii, leč též pro přítomný socialismus. Jinak Bittner měl by vědět, že je choulostivé dovolávat se vědy sovětské. Ostří by se mohlo obrátiti proti němu. Můžeme mu posloužiti. Ve své studii „Slovanská filologie na cestách fašisace“ (K charakteristice jejího stavu na Západě) ve sborníku *Jazyk i myšlenije — Le langage et la mentalité V, 1935* (Akademija Nauk SSSR) na str. 130, 131 píše Dim. Dimitrov toto: „Jdouce dále přímo k badatelskému tvaru interesující nás vědy k jejím ideovým cílům a metodologickým posicím, musíme položit otázku: z jakých filosofických pramenů žíví se současná slovanská filologie? Odpovím na položenou otázku přímo: slovanská filologie ve své theoretické basi má v přítomné době idealismus fašistické ráže: záporný a přezíravý poměr k rozumu, upevnění vedoucí role duše, postavení irracionalismu, intuitivismu proti racionalismu, kult ducha a zřejmého kněžourství (popovštiny), idea rasy, nadšené oslavování Herdra, Nietzsche, Spenglera. Uvedu některá fakta. Na př. v orgáně německého družstva pro slovanská badání v Praze „Germanoslavica“, ve vedoucích statích redakce čteme následující perly, které se předkládají jako východisko thesí: „Národ v herdrovském smyslu představuje ne-

IV. Methodologické závěry literárněvědné.

Ke konci kapitoly *Slavische Literaturen* a na počátku poslední kapitoly *Germanisch-slavische Literaturbeziehungen* vstupuje B. konečně na půdu literárněvědného nazírání. Základní chyba, kterou dělá Bittner stejně jako jeho vzory, plyne z toho, že mu unikají antinomie mezi strukturami politickoprávními, kulturně-historickými a čistě literárními. Uniká mu fluktuace ústní slovesnosti na jedné straně a na druhé vliv individualit na národní literaturu, jak to obé souvisí velmi složitě se samým vznikem národů. Není zde oko komparatisty poučeného sociologicky, ani v základních pojetích ani v detailech; někde je to prostě neznalost faktů. Když na př. pokládá Križaniće za Srba, musí mu uniknouti dynamika barokního slavismu v tomto nejtýpčtějším projevu. Pak ovšem nastupuje Bittnerova „panslavistická ideologie“.

S emfází dona Quijota bojuje proti větrným mlýnům neustálým

opakovatelnou, v sobě uzavřenou podstatu, která se vyznačuje krevní posloupností a geografickým momentem (chráněným jako celek fyzických podmínek bytí národa, plynoucích z jeho teritoria). Proto všechny duchovní projevy národa, všecko jeho bytí i tvorba mohou býti vyvozovány a poznány z posledních základů národní duše.“ Po tomto citátu z Bittnera autor konstatuje, že Bittnerovo učení plně souhlasí s učením fašisty Rosenberga, který duši národa chápe jako vnitřní odraz rasy a rasu jako vnější stránku duše. Že to u B. není jen náhodný filosofický exkurs, ale že zde běží o nevědeckou premisu, která vyšínuje z vědeckých kolejí jeho methodu, dokazuje jeho práce „*Die Faustsage im russischen Schrifttum*“ (1925). Budu citovati úsudek významného ruského tradicionalisty M. O. Skripil'a, ze kterého při vši krátkosti jsou patrné rozdílné metody fašistické (nacionalsocialistické) „vědy“ a badání, orientovaného sociologicky. Skripil' praví o Bittnerově práci, kterou probral v materiálich ke své studii o pověsti o Savu Grudcynovi: „To je typický příklad rané fašisace německé literární vědy. Rasové theorie užívá se zde pro objasnění literárních faktů, zvláště postavy německého Fausta a hrdiny povídky o Savu Grudcynovi. V tomto protipostavení, vědecky nezaloženém, je všechen smysl dané práce. Ideový obsah a třídněorganisační role povídky ukázaly se nedostupnými jejímu německému badateli. Hlavní vývody K. Bittnera ničím neobohacují naše vědecké představy o tomto nejvážnějším plodu ruské povídkové literatury.“ Atď. (M. O. Skripil', *Pověst o Savu Grudcynu*, Trudy otd. drevne-russkoj literatury II, Akad. Nauk SSSR, str. 190.) Kritiku obou ruských badatelů nelze oslabovati etiketou marxismu. Stanovisko Bittnerovo je vskutku předpojaté ve smyslu říšského nacionalsocialismu a nesociologické.